

Literatura

- Casanova, J. 1994. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: Chicago University Press.
- Beyer, P. 1994. *Religion and Globalization*. London: Sage Publications.
- Tschannen, O. 1991. „The Secularization Paradigma: a Systematization“ *Journal for the Scientific Study of Religion* 30, (4): 395–415.

Charles Tilly: Social Movements, 1768–2004

Paradigm Publishers, Boulder, 2004, 194 s., ISBN 1-59451-043-1.

Viktor Piorecký

Publikační aktivity Charlese Tillyho, profesora sociálních věd na kolumbijské univerzitě v USA, se většinou věnují sociální změně, zejména pak jejímu propojení se sociálními hnutími a tzv. *contentious politics*. Důkazem jsou jeho poslední monografie – *Stories, Identities, and Political Change* (Rowman & Littlefield 2002), *The Politics of Collective Violence* (Cambridge University Press, 2003), *Contention and Democracy in Europe, 1650–2000* (Cambridge University Press, v tisku), i zatím poslední kniha *Social Movements, 1768–2004*.

Jak je již zjevné z názvu, tato monografie pojednává o sociálních hnutích od druhé poloviny 18. století do současnosti. První kapitola představující teoretická východiska, na nichž autor staví svou analýzu, je následována nejprve čtyřmi kapitolami, které popisují vývoj sociálních hnutí v jednotlivých stoletích. Poslední třetinu práce tvoří kapitola věnovaná zevrubnému rozboru vztahu demokracie (respektive demokratizace) a sociálních hnutí a kapitola poslední, ve které se autor prognosticky zamýšlí nad možným budoucím vývojem sociálních hnutí.

Tilly chápe a definuje sociální hnutí – „inkluzivní organizace skládající se z různých zájmových skupin“ (Tilly 2004: 1) – jako specifickou politickou formu, která se vyvinula z historicky ojedinělé syntézy tří konkrétních elementů. Prvním je *kampaň*, tedy soustavná a organizovaná veřejná snaha vznášející kolektivní požadavky vůči svým cílům (autority, vlastníci atd.). Druhým elementem jsou *repertoáry sociálních hnutí* neboli využívání kombinací různých forem politických akcí. Posledním definujícím elementem jsou tzv. *WUNC displays*, tedy vědomé veřejné prezentace vhodnosti, jednoty, množství a závazku (*worthiness, unity, numbers, commitment*). Charles Tilly tvrdí, že jedině syntéza těchto tří znaků definuje ojedinělou politickou formu, historický komplex objevující se od poloviny 18. století, který nazýváme „sociální hnutí“. Analytici sociálních hnutí se podle Tillyho dopouštějí tří základních zmatení, kterým je třeba se vyhnout. Jednak jde o proměnlivé rozšiřování termínu na všechny relevantní lidové kolektivní akce. V druhé řadě se často zaměňují kolektivní akce hnutí s organizacemi a sítěmi, které tyto akce podporují. Posledním základním zmatením je vnímání hnutí jako jednotného aktéra, které ignoruje vnitřní pnutí, vývoje a konflikty a nebere v potaz interakci mezi aktivisty a okolím hnutí (včetně napadaných autorit apod.). Tilly varuje před hledáním univerzálních zákonů a snaží se odkrývat malé pravidelnosti.

Z jeho přístupu vychází následující soubor hlavních argumentů knihy: a) Od svých počátků v 18. století se sociální hnutí vyvíjejí nikoliv jako autonomní performance, ale jako interaktivní kampaně. Interakce se odehrává především mezi dobově propojenými skupinami, ale také napříč historií. b) Sociální hnutí kombinují tři druhy požadavků: *program, identitu a postavení*. c) Relativní důležitost těchto tří se zásadně liší mezi jednotlivými hnutími, mezi členy hnutí a mezi fázemi hnutí. d) Demokratizace podporuje formování sociálních hnutí. e) Sociální hnutí uplatňují a prosazují veřejnou (*public*) suverenitu. f) Pro svůj rozsah, trvání a efektivitu závisí kampaně sociálních hnutí na politických organizátorech. g) Jakmile se sociální hnutí ustaví v jednom politickém prostředí, modelování, komunikace a spolupráce podporuje jejich adaptaci v dalších souvisejících prostředích. h) Formy, aktéři a požadavky sociálních hnutí se historicky liší a vyvíjejí. i) Sociální hnutí jako „vynalezené“ (*invented*) instituce mohou vymizet či se přeměnit v poměrně odlišnou politickou formu.

Válka, parlamentarizace, kapitalizace a proletarizace vyznačují dle Tillyho základní vlastnosti společenského prostředí, které v 18. století dalo vzniknout sociálním hnutím. Francie, Velká Británie a USA jsou pak hlavními zeměmi, kde se sociální hnutí jako specifická politická forma ustavují nejdříve.

V 19. století se sociální hnutí stále více ustavují jako forma politické akce dostupná především těm, kteří nejsou reprezentováni oficiálními politickými kanály. Omezují se násilné projevy a tradicionalizují se nové repertoáry jako demonstrace, petice apod. Tehdejší společnosti dospívají k uznání základních politických práv. Proces parlamentarizace na jedné straně umožnil reprezentaci, na straně druhé ale ještě více marginalizoval ty segmenty populace, které zastoupení z jakýchkoliv důvodů postrádají. Sociální hnutí podle Tillyho začaly zaplňovat tuto mezeru. Jejich vývoj v 19. století je důležitou měrou charakterizován procesem internacionalizace. Hnutí jednak reagují na stále více internacionální procesy (migrace apod.), za druhé pak v mezinárodních kontaktech hledají cestu, jak obcházet národní autority, a kumulují zahraniční podporu pro své požadavky.

Ve dvacátém století zažívají sociální hnutí nebývalou expanzi. Šedesátými lety počínaje přichází jejich nejaktivnější období. Touraine mluví o „nových sociálních hnutích“, Tilly však s tímto termínem polemizuje. Odkazuje na Craiga Calhouna a jeho argument, že nové je pouze přizpůsobení se modernímu prostředí, hnutí za práva etnických minorit, za práva žen, za náboženskou svobodu či za práva pracujících se již na začátku devatenáctého století opírala o požadavek autonomie a identity, tedy o Tourainovy hlavní znaky nových sociálních hnutí. Ať již mluvíme o hnutích nových či ne, ve dvacátém století přicházejí zásadní proměny. Rutinizují se některé vztahy mezi sociálními hnutími a lokálními autoritami (například s policií). Kampaně, protestní repertoáry i tzv. *WUNC displays* se vyvíjejí v reakci na rychle se měnící prostředky komunikace. Oponenti radikálních a reformních sociálních hnutí (zejména pravicové organizace a korporace) si osvojují způsoby vedení kampaní. Poslední důležitou proměnou je rozšíření sociálních hnutí jako formy politické aktivity i do zemí mimo zónu jejich počátečního vývoje. Tedy zejména mimo Evropu a Severní Ameriku. Zároveň se ale sociální hnutí více diverzifikuje do lokálních aktivit.

Do jednadvacátého století vstupují sociální hnutí jako významní aktéři schopní zasahovat do politických procesů na mnohých úrovních. Objevují se nové repertoáry. Tilly vyzdvihuje

zejména tzv. *Smart mobs* – „chytré davy“. Jedná se o protest svolaný zpravidla pomocí mobilních telefonů (sms zpráv), při němž jsou aktéři schopni během několika desítek minut vytvořit dav protestujících na libovolném významném místě. Například v Manile se 16. ledna 2001 před půlnocí začala mobilními telefony šířit zpráva *Go 2EDSA, Wear blk.* Během hodiny se sešly desítky tisíc lidí, většina v černém oblečení, na místě nazývaném Edsa, tradičním místě manilských protestů, aby volali po odstoupení prezidenta Josepha Estrady. Po dalších čtyřech dnech protestů prezident úřad složil. Jedná se nejen o příklad nového repertoáru a o demonstraci moci sociálního hnutí, ale také o ukázkou využití nových technologií. Přesto Charles Tilly nepředkládá jednoznačný závěr o vztahu těchto technologií k sociálním hnutím. Nové komunikační technologie mají podle něj velmi ambivalentní efekt. Propojují již připojené a zesilují marginalizaci „nepřipojených“. Tilly je přesvědčen, že s elektronickou komunikací se zvýší efektivita sociálních hnutí hlavně v bohatých zemích, zatímco v těch chudých jen stěží. Elektronická komunikace navíc spojuje aktivisty sociálních hnutí selektivně jak napříč zeměmi, tak uvnitř jednotlivých zemí. Lance Bennett, kterého Tilly cituje (Tilly 2004: 106), navíc dodává, že změny spojené s využíváním digitálních médií sociálními hnutími přináší problémy spojené s koordinací, kontrolou a oddaností.

Jednadvacáté století přináší další internacionalizaci sociálních hnutí. Projevuje se zejména proměnou úrovně, na které se odehrává interakce mezi vyzyvateli a cílovými autoritami. Zatímco dříve se konflikt odehrával na jedné úrovni (tzn. lokální vyzyvatelé vs. lokální autority apod.), dnešní tendence směřuje k širokým koordinovaným požadavkům různých subjektů na jedné úrovni směrem k objektům na úrovni vyšší. Dochází také k široké akceptaci konstrukce internacionálního „my“ mezi aktéry sociálních hnutí. A konečně s postupující úrovní internacionalizace se rozrůstají mezičlánky nespécializující se na vlastní požadavky, ale na pomoc ostatním, s cílem koordinovat jejich požadavky na mezinárodní úrovni.

Tilly zdůrazňuje velmi komplikovaný, ale zásadní vztah demokratizace a sociálních hnutí. Činnost sociálních hnutí nastupuje zpravidla tam, kde se otevírá prostor pro veřejnou aktivitu. Pravidlem se stává fakt, že tam, kde se objevuje demokratizace, začínají se též objevovat sociální hnutí. Naopak tam, kde nastupují autoritativní režimy, sociální hnutí mizí. Demokratizace otevírá prostor pro sociální hnutí a ta šíří demokracii buď jako explicitní program, nebo jako vedlejší produkt své činnosti. Demokratizace a sociální hnutí se navzájem potřebují. Přesto je překrývání demokratizace a sociálních hnutí neúplné a jejich vztah vzájemný. Tilly vznáší obavu, že na celosvětové úrovni mohou selektivní přístup ke stále profesionálnějším organizacím a nevybalancovaná masová komunikace zapříčinit vstup nerovností do mezinárodní veřejné politiky, a způsobovat tak de-demokratizaci.

V poslední kapitole pak Charles Tilly rozvíjí hypotézy o budoucím vývoji sociálních hnutí. Možná schémata podle něj jsou: a) Internacionalizace – síť hnutí se přesune od lokálních, regionálních a národních úrovní směrem k internacionální, globální úrovni. b) Ústup demokracie – znamenal by potlačení všech typů sociálních hnutí, ale mohl by zanechat jakési kapsy lokální aktivity tam, kde některé demokratické instituce přežily. c) Profesionalizace – pravděpodobně by se snížila relativní důležitost lokálních a regionálních hnutí, zatímco energie aktivistů a organizátorů by přecházela na národní a mezinárodní úroveň. d) Triumf – ztělesňuje sen sociálních hnutí, která by v tomto případě sloužila na všech úrovních jako prostředek pro hájení veřejných požadavků. Podle Tillyho osobní

předpovědi bude internacionalizace mnohem slabší v porovnání s předpovědí techno-optimistů. Demokracie zřejmě poklesne v hlavních světových demokraciích, zatímco zřejmě vzroste v zemích, jako je Čína. Profesionalizace proběhne zejména na globální úrovni, zatímco potlačí lokální a regionální aktivity, které nebude možné kooptovat do mezinárodního aktivismu. Konečně triumf vidí Tilly jako velmi nepravděpodobný, a zdůrazňuje, že je to škoda, protože taková varianta by znamenala bezprecedentní demokratizaci současných společností.

Kniha *Social Movements, 1768–2004* je jednoznačně velmi přínosným dílem. Je tomu tak zejména proto, že mapuje velmi rozsáhlé období a snaží se sociální hnutí uchopit jako specifickou formu politické aktivity, která má svůj autonomní historický vývoj. Zde ale podle mého názoru spočívá hlavní nedostatek knihy. Jen velmi opatrně a v náznacích vystupuje z teoretického paradigmatu mobilizace zdrojů, které vnímá sociální hnutí především (respektive *jen*) jako politické subjekty. Čtenář se například nedozví nic o kulturních kontextech hnutí ani o možném ovlivnění těchto kontextů. Tillyho definice pak podle mého názoru příliš ostře vyřezává obrysy území sociálních hnutí, čímž vylučuje mnohé hraniční jevy. Podle této optiky sítím propadávají například mnozí angažovaní umělci, ne-racionálně organizované aktivity apod.

John A. Hall; Frank Trentmann (eds.) *Civil Society. A Reader in History, Theory and Global Politics.*

Palgrave Macmillan, 2005, 308 s. ISBN: 1-40391-543-1.

Dušan Janák

Občanská společnost je koncept v posledních desetiletích často používaný nejen sociálními vědci pro zkoumání a popis společnosti. Představuje také populární pojem politické rétoriky a veřejného diskurzu. Publikací, dotýkajících se tématu občanské společnosti, vychází každoročně u nás i v zahraničí poměrně velké množství.

Ani pro tvůrce titulu *Civil Society. A Reader in History, Theory and Global Politics* není občanská společnost výjimečným nebo novým tématem. Sociolog John A. Hall již dříve editoval sborník *Civil Society: Theory, History, Comparison* (1995), historik a kulturolog Frank Trentman zase titul *Paradoxes of Civil Society* (2003) – jeho stejnojmenná stať uvádí i toto číslo *Sociálních studií* a stejně tak zde najdeme recenzi na zmíněný titul. Jejich společným úsilím vznikla publikace spojující perspektivy a zájem historiků i sociologů. Historické přiblížení široké tradice úvah o občanské společnosti, kterou se snaží sborník představit, by mělo sloužit jak těm, kteří se zajímají o historickou evoluci fenoménu občanské společnosti, tak těm, kdo jsou zaujati současnými diskusemi nad občanskou společností nebo jsou přímo jejími angažovanými účastníky

Hlavní myšlenkou a cílem autorů bylo předložit výběr klíčových textů, zásadních pro vývoj občanské společnosti jako konceptu či ideje, i občanské společnosti jako určité formy společenské praxe od sedmnáctého století až po současnost. Autoři v předmluvě píší, že „...kniha je pěšinou napříč klíčovými debatami [o občanské společnosti, pozn. DJ], připojuje některé zapomenuté uličky, ale také zkracuje některé více konvenční a kdekoli snadno dostupné. Je pozváním k rozšíření, diskusi a třibení termínů debaty v evropských i ne-evropských